ОЛЕНА РУДА[1]
Національна академія наук України (Київ, Україна)

Міфологізація мовної дійсності в Україні

Myths on the language reality in Ukraine. The article highlights the basic ways some well-paid present-day politiciaus and publicist slant our language issue and structure reality in images. The analysis discloses the elements of propaganda in their tactics as they spread news, arguments, rumours and lies to influence public opinion. The study discredits the fable that the Ukrainians willingly switch from their language to Russian as well as shatters other myths concocted to prove that bilingualism is historically valid, that Ukraine is totally Russianised, that its population is split and polarized, that the Ukrainian language is artificial, inadequate, unspoken and dead. The false images of the situation are meant to impose a radical shift in the language of the Ukrainians and change their citizenship.

Keywords: language situation, ideology, language policies, myths, manipulation.

Мифологизация языковой действительности в Украине. В статье рассмотрены способы структурирования языковой действительности в современном украинском политическом дискурсе, развернувшемся вокруг языкового вопроса. Указывается, что реализуемые манипулятивные тактики содержат элементы пропаганды — это распространение фактов, аргументов, слухов и другой информации, чаще ложной, для влияния на общественное мнение. Проанализированы мифы о добровольном переходе украинцев на русский язык, историческую обусловленность билингвизма, о повсеместной русскоязычности Украины, о полярности населения страны, искусственности, неполноценности и вымирании украинского языка, которые формируют образ языковой ситуации в сознании граждан.

Ключевые слова: языковая ситуация, идеология, языковая политика, мифы, манипуляции.

[1] **Adres do korespondencji:** Національна академія наук України, Інститут української мови, відділ соціолінгвістики, вул. М. Грушевського, 4, 01001 Київ, Україна. **E-mail:** olru@i.ua.

© for this edition by CNS

Інтеграція народу в певний ідеологічний простір, що передбачає побудову системи концептуально оформлених поглядів та ідей, яка б санкціонувала існуючі в суспільстві форми влади, не мислиться без опанування (в прямому й переносному смислі слова) мовної сфери буття. Адже мова є не лише об'єктом політичних впливів, а й основним інструментом їх здійснення, потужним знаряддям символічного домінування.

„Фальшиву дійсність" можна сконструювати за допомогою надання іншого змісту явищам, фактам, подіям, у тому числі через інше їх позначення. Юрій Лєвін у своїй праці *Про семіотику викривлення істини*[2] описав універсальні прийоми мовленнєвого впливу. Це перетворювальні анулювання: з образу ситуації у свідомості мовця виключаються події чи об'єкти (замовчування, напівправда) або перетворювальні **фінгурування**: навпаки, у свідомість вводиться образ ситуації з подіями і предметами, яких не було. Інші засоби — заміна деяких предметів чи подій з образу ситуації узагальненими, внаслідок чого ситуація виявляється розмитою, непевною, та модальне перетворення, наприклад, некоректне покликання на джерело. Застосування цих та інших способів структурування дійсності засвідчуємо і в сучасному українському дискурсі, що розгорнувся довкола мовного питання.

Мовна ситуація в країні є сукупністю бачень, які складають її образ у свідомості суспільства. Елементами цього образу є суб'єкти й об'єкти мовної політики, їх діяльність, ідеї, переконання, мовні процеси та явища, позамовні чинники, які справляють вплив на розвиток мовної ситуації, конкретні події, спрямовані на зміну чи збереження ситуації, соціомовні стереотипи й міфи та багато інших. Наповнення цих елементів необхідним змістом або спотворення їхнього реального змісту, інтерпретація, акцентування одних та ігнорування інших можуть кардинально змінити образ або створити новий.

Як засвідчують дослідження політологів, проведені в роки незалежності держави, населення України поділяє дві основні орієнтації. Першу умовно називають „українською" („галицькою"), другу — „радянською" („донецькою")[3]. У культурній сфері перша характеризується наданням переваги українській мові в приватному спілкуванні й освіті, спрямованістю на українську культуру, а друга — спілкуванням переважно російською мовою за теоретичного визнання рівноправ'я мов і запевняння в байдужості до мови спілкування. По суті, в суспільстві склалася така ситуація, в якій мова є основою цивілізаційного вибору[4]. Роздвоєння загальнополітичної орієнтації українців на за-

[2] Ю.И. Левин, *О семиотике искажения истины*, [в:] *Информационные вопросы семиотики, лингвистики и авторского перевода*, Москва 1974, № 4, с. 108–117.

[3] А. Толпыго, М. Белецкий, *Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины*, http://www.analitik.org.ua/publications/joint/3dd2502a/3dd2594f/ [доступ: 20.09.2012].

[4] Г. Залізняк, *Мовні орієнтації та цивілізаційний вибір українців,* [в:] *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації,* ред. Ю. Бестерс-Дільґер, Київ 2008, с. 132.

© for this edition by CNS

хідне та східне спрямування виявляється серед іншого і в мовній політиці та її сприйнятті населенням[5].

„Суспільне замовлення" (а краще сказати, два різні „суспільні замовлення") не могло не зумовити виникнення на політичній арені країни відповідних політичних об'єднань, програмні ідеї яких віддзеркалюють ці мовно-культурні орієнтири соціуму. Протилежні системні погляди на гуманітарні засади побудови держави і пріоритетність напрямів державної мовної політики, які сповідують різні політичні сили, сформували так званий „навколомовний" політичний дискурс, характерними ознаками якого є циклічність, високий рівень дискутивності, конфліктність, популізм, маніпулятивність.

Російська мова й сьогодні не втрачає в Україні здобутої в попередні століття ідеологічної функції: бути носієм певних цінностей та певної політичної культури. А ідеологія, як відомо, виконує соціальні функції, випрацьовуючи ті чи інші типи мислення й поведінки. Низка політичних партій, які в Україні вже мають тривалу і не дуже історію діяльності, а також різні так звані „треті" сили, відомі своїм проросійським баченням соціально-економічного, геополітичного, гуманітарного розвитку України, не лише у своїх наративах, а й у реальності є російськомовними: усе діловодство в керівництві цих політичних організацій ведеться російською мовою, їх центральні та обласні партійні видання виняткова російськомовні, їх лідери послуговуються в спілкуванні з виборцями, в роботі державних установ переважно російською. Як і будь-який політикум, український створює власну мовленнєву практику, грає в свою „мовну гру". За тим принципом, що в політиці, як і в дизайні, краще недоліки не приховувати, а підкреслювати, ці політичні сили системно акцентують на незбалансованості мовної ситуації з дискримінованим становищем у ній російської мови. Відтак для них мовне питання, подане як боротьба за надання російській мові якнайширших прав в Україні, є пріоритетним у риториці й діяльності.

Державна ідеологія, крім суспільно-політичних ідеалів, цінностей, концепцій і символів, може базуватися на специфічних інтересах нації як соціальної спільноти, містити ідеї збереження й розвитку національної культури, звичаїв і традицій, мови тощо. Однак наративи сьогоднішньої влади стосуються мови, яка не є державною в Україні. Відомі події останніх двох років навколо мовного питання підводять до висновку, що сьогодні держава в особі вищої політичної влади відмовляється від ідеї спільної мови з інтеграційною функцією і цю функцію інтеграції віддає двом мовам — українській і російській. Одним із постулатів ідеологічної платформи партії чинної сьогодні влади є надання російській мові найширших прав в Україні. В 2004 році передвиборча програма кандидата в Президенти Віктора Януковича передбачала вільний розвиток російської. У програмі Партії регіонів під час виборів до Верховної Ради України

[5] Ю. Бестерс-Дільґер, *Сучасна мовна політика України та її оцінка європейськими установами*, „Мова і суспільство" 2012, № 3, с. 170.

© for this edition by CNS

2006 року зазначалося: „Ми за надання російській мові статусу другої державної в Україні. Наш лозунг: Дві мови — один народ!" Те саме гасло Партія регіонів використала і на позачергових парламентських виборах 2007 року. Очікування російськомовної спільноти, яка проживає переважно в південно-східних регіонах, що традиційно вважаються електоральними для цього політичного об'єднання, визначили передвиборчу риторику кандидата в Президенти України Віктора Януковича в 2009 році, а через два роки — Партії регіонів. У гуманітарному блоці її передвиборчої програми 2012 року Від стабільності — до добробуту першим пунктом стояло надання російській мові державного статусу.

Поняття *нової ідеології* як системи поглядів на організацію життя в державі, складником якої є формування уявлення про мовний баланс у країні, неодноразово згадане в промовах представників влади. Регіональний вектор, який би враховував культурну самобутність різних регіонів України, став основою нової гуманітарної політики держави, в тому числі мовної. Офіційна риторика щодо питання мови базується на використанні неширокого набору слів-заклинань, таких як „інтереси держави" (у контекстах як синонім — „національні інтереси"), „права громадян", „стабільність", „європейський вибір", „цивілізованість". Легалізація офіційної двомовності, на переконання „деміургів" нової мовної ситуації в країні, дозволить об'єднати Україну. В обґрунтуваннях своєї мовної політики влада посилається на обов'язок держави дотримуватися положень ратифікованої Україною Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Так, у передвиборчій програмі Україна для людей Віктор Янукович зазначив:

> Я — послідовний прихильник цивілізованого вирішення цього питання, здійснення збалансованої державної мовної політики, яка адекватно реагує на мовні потреби суспільства, відповідає загальновизнаним нормам міжнародного права, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин. Україна є членом Парламентської асамблеї Ради Європи, і виконання цієї Хартії створює умови для співіснування будь-яких народів, які розмовляють будь-якими іншими мовами[6].

Заслуговує на увагу поширювана теза про „європейськість" законотворчості в мовній сфері останніх двох років. До прозахідного цивілізаційного вибору і відповідальності як європейської цінності апелював народний депутат від Партії регіонів Вадим Колесніченко, переконуючи в необхідності прийняти законопроект Про основи державної мовної політики свого авторства:

> Ми ратифікували цей міжнародний документ[7], узяли на себе зобов'язання, а ще досі нічого не зробили, щоб імплементувати його у тіло нашого законодавства. А ще хочемо в Європу![8]

---

[6] Зустріч членів Атлантичної Ради США у Нью-Йорку 24 вересня 2010 року.

[7] Йдеться про Європейську хартію регіональних мов або мов меншин.

[8] *Колесніченко упевнений, що законопроект про багатомовність не матиме перешкод*, http://gazeta.ua/articles/politics/_kolesnichenko-upevnenij-scho-zakonoproekt-pro-bagatomovnist-ne-matime-pereshkod/399743?mobile=true [доступ: 14.09.2011].

© for this edition by CNS

В Евросоюзе давно возмущены тем, что в Украине такое большое количество людей говорят на русском языке и в то же время этот вопрос никак не урегулирован на законодательном уровне, — спекулятивно покликається Вадим Колесніченко на авторитет європейських інституцій. — Так что этот законопроект в случае принятия поможет нам решить также вопрос и евроинтеграции[9].

Згадані тактики, реалізовувані у вертикальній комунікації для формування у людей потрібного маніпуляторам сприйняття сигналів щодо питання мови, містять елементи пропаганди — це поширення фактів, аргументів, чуток та іншої інформації, зокрема неправдивої, для впливу на суспільну думку. Адже основна функція негативної пропаганди полягає в створенні ілюзорної реальності з „перевернеою" системою цінностей, переконань, поглядів.

Міфи покликані трансформувати модель світу. У підсумку такий трансформований світ може виявитися сильнішим за реальний. Перекручування історії мовного питання, замовчування й міфотворчість, що зародилися в попередню політичну епоху, і дотепер формують погляди й думки частини українського суспільства щодо мовної ситуації в Україні. Розгляньмо деякі з них.

1. Міф про добровільний перехід частини українців на російську мову, історичну зумовленість білінгвізму

Цей міф заслуговує на першочергову увагу, оскільки не витримує жодної критики за його оцінки на основі реальних історичних фактів. Не зупиняючись на детальному аналізі етапів русифікаторської мовної політики Російської імперії й СРСР, проведеному низкою поважних дослідників, зокрема Іваном Дзюбою[10], Федором Турченком, Владиславом Мороком[11], Іваном Огієнком[12] та іншими[13], зазначимо лише, що хоча в останні десятиліття прямих заборон відносно української мови офіційно не задекларовано, але в Україні була створена така система функціонування мов, що об'єктивно примушувала українців відмовлятися від своєї мови на користь російської. Саме слово „русифікація", що характеризувало основний напрям офіційної радянської національної

[9] *В декабре пол-Украины возрадуется по-русски*, http://www.bagnet.org/news/investigations/153655 [доступ: 30.08.2011].

[10] І. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація*, http://www.chtyvo.org.ua/authors/.../Internatsionalizm_chy_rusyfikatsia.doc. [доступ: 9.09.2012].

[11] Ф.Г. Турченко, В.М. Мороко, *Історія України. Друга половина XVIII — початок XX століття*, вид. 4-е, виправлене, Київ 2005.

[12] І. Огієнко (митрополит Іларіон), *Українська церква. Нариси з історії Української православної церкви*, Київ 1993.

[13] *Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду: документи і матеріали*, опрац. Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька й ін., Київ 2005; В. Лизанчук, *Мова — основа безпеки української нації*, „Дзеркало тижня" 18 вересня 2010.

© for this edition by CNS

політики, було „вчасно" вилучене з публічного вживання як політично неблагозвучне. Проте й сьогодні цей історичний факт політики (а часто й історики) або відкидають як такий, якого не було, або пояснюють необхідністю (наприклад, урбанізації й індустріалізації аграрних прошарків через перехід від рідних говірок на літературну мову, звичайно ж, російську). Цікавими в таких контекстах є й уточнення на кшталт:

> Украинский язык, однако, сохранял достаточно значимые позиции, более весомые, к примеру, чем позиции национального языка в Беларуси и Казахстане […] [14].

До цього міфу можна зарахувати й навіювання *думки про неповноту української культурної ідентичності без російської культури, яка створювалася в Україні російською мовою*, що слугує аргументом на користь офіційного визнання в Україні російської мови. Наголошено, що єдність української культурної ідентичності має, окрім українськомовного пласту, ще й пласт „південноруської культури", який належить і українському, і російському народам одночасно — йдеться про твори Миколи Гоголя, Миколи Костомарова, Василя Капніста, Володимира Короленка, Костянтина Паустовського, прозу Тараса Шевченка та інші. До цього аргументу додають ще й спільну для трьох східнослов'янських народів культурну традицію.

За недоброю традицією теза про україно-російську двомовність як „важливе надбання українського народу" перебралася і в законопроект №1015–3 Про мови в Україні, зареєстрований головою фракції Партії регіонів Олександром Єфремовим, головою фракції Комуністичної партії Петром Симоненком та членом фракції Блоку Литвина Сергієм Гриневецьким.

2. Міф про майже суцільну російськомовність України

Цей міф про те, що Україна — це „майже" Росія, де „всі" говорять російською, активно поширюється в сусідній державі. Згадаймо хоча б слова президента Російської Федерації Володимира Путіна про те, що Україна є російськомовною країною. Незнання реальної ситуації в Україні вводить в оману багатьох політиків і журналістів, а також простих приїжджих. Міф цей підживлюється й першими особами держави, передусім через брак лінгвістичних знань і необхідність дотримуватися певної позиції в мовному питанні. Наприклад, на запитання членів Атлантичної Ради США у Нью-Йорку Президент України Віктор Янукович заявив, що „українська й росій-

[14] А. Фінько, *Полуукраинство*, http://www.analitik.org.ua/ukr/publications/finko/4c52fbbcb779b/ [доступ: 15.09.2012].

© for this edition by CNS

ська мови »не дуже відрізняються одна від одної«"[15]. Варто зазначити, що міф живиться переконаннями, що у великих українських містах державну мову почути неможливо. У суцільно російськомовні зарахували й столицю. На форумі електронного ресурсу Українська правда виникла гілка під назвою Київ — кацапське місто, в якій усі охочі — і кияни, і жителі інших міст України, а також дописувачі з-за кордону висловлювали свої думки з приводу цієї тези. Щодо таких міст, як Луганськ, Харків, Донецьк та інших, стереотип про російськомовність подолати надзвичайно важко, особливо якщо він підтримується високопосадовцями. „Надо понимать, что Одесса — это русскоязычный город, и наша культура, она русскоязычна. Если у Одессы отобрать русский язык, Одесса потеряет самобытность, она перестанет быть Одессой", — переконував слухачів радіо ЭХО МОСКВЫ мер Одеси Олексій Костусєв 7 червня 2011 року.

Поширюється й думка про *ненадання значення мові спілкування*.

Дослідження також продемонструвало: якщо російськомовні в переважній більшості читають книжки, переглядають фільми тощо російською мовою, то для частини україномовних мова споживання інформації непринципова або ж навіть зручнішою є російська мова[16].

Палкі прибічники мовного реформування, вираженого в наданні права вибору мови, вже тепер заявляють, що запровадження мовного закону призведе до того, що більшість українських громадян з власної волі обере російську мовою навчання дітей, заповнювання документів та читання преси, тим самим довівши, що українська в Україні потрібна лише маленькій купці людей, до того ж переважно в Західній Україні.

3. Міф про полярність населення

Поділ населення України на групи за мовно-етнічною та ідеологічною орієнтацією є чудовим і зручним підґрунтям для спекуляцій на тему неподібності, антиподності, відсутності можливості порозумітися тощо. Політтехнологи успішно виокремлюють все нові й нові спільноти в українському народному організмі, наділяючи їх особливими цінностями, особливими орієнтаціями, особливою поведінкою, зокрема мовною, особливим ВИБОРОМ.

Передусім ідеться про віртуальний *етнокультурний поділ на українськой російськомовних*, набагато характерніший для нашої ситуації, ніж поділ міжнаціональний. За відповідного інформаційно-пропагандистського супроводу

[15] Янукович: українська і російська мови не дуже відрізняються, http://tsn.ua/ukrayina/yanukovich-ukrayinska-i-rosiyska-movi-ne-duzhe-vidriznyayutsya.html [доступ: 24.09.2010].

[16] О. Толпиго, Д. Кірюхин, Є. Большов, М. Білецький, М. Погребинський, *Російська мова в Україні — без емоцій*, „Дзеркало тижня" 18 вересня 2010.

© for this edition by CNS

цей поділ може набрати конкретності, жорсткості й визначеності, достатніх для виконання політичних завдань.

Хоча основна частина російськомовного населення не відчуває себе окремою від українського народу спільнотою, цю думку суспільству намагаються нав'язати. У 1997 році напередодні парламентських виборів Київський центр політичних досліджень і конфліктології провів опитування громадської думки, за результатами якого було оприлюднено дослідження Національно-культурні й ідеологічні орієнтації населення України. Поляризацію думок щодо питань вибору мови спілкування і державної мовної політики вивчали в розрізі етнокультурної самоідентифікації. Громадян на підставі відповідей на запитання про національність (за паспортом і ким відчуває себе) поділили на „украинцев", „руських" і „украинорусов". Новоназва-термін „україноруси" використовувалася на позначення людей із подвійною само ідентифікацією. „Україноруси" в мовному відношенні є значно більшою мірою „русскими" ніж „українцями"[17], — роблять висновок автори дослідження.

Виникли та поширилися такі назви на позначення прибічників державної двомовності і противників надання офіційного статусу російській мові в Україні, як „двомовними" і „одномовники". „Маємо парадоксальну плутанину, що затемнює суть справи, ставить речі з ніг на голову", — зауважував ще 1998 року в передньому слові до нового видання книги *Інтернаціоналізм чи русифікація?* Іван Дзюба[18].

> Двомовниками називають себе принципові й затяті одномовники: ті, хто не знає і не хоче знати української мови, хто протиставляє себе українській культурі. [...] Натомість презренні „одномовники" принаймні на практичному рівні мало не всі є „двомовники", бо добре володіють і російською мовою, знають російську культуру, часом і краще, ніж свою власну[19].

Також зусиллями немудрих ідеологів український народ поділили на *„справжніх"* українців і *„несправжніх", „українців"* і *„совків"* (українськомовних і російськомовних — у контекстах), що в багатьох викликає несприйняття і навіть образу не на жарт. Ось кілька контекстів:

> Під впливом колонізації України Москвою, згідно з переписом населення у 2001 році, 6 мільйонів українців не вважали рідною мовою українську або визнали її другою після російської. […] Це означає, що за національною самосвідомістю вони перетворилися в росіян українського етнічного походження та з чужою ментальністю[20].

---

[17] А. Толпыго, М. Белецкий, *Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины*, http://www.analitik.org.ua/publications/joint/3dd2502a/3dd2594f/ [доступ: 20.09.2012].

[18] І. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація*, http://www.chtyvo.org.ua/authors/.../Internatsionalizm_chy_rusyfikatsia.doc. [доступ: 9.09.2012].

[19] І. Дзюба, *Інтернаціоналізм чи русифікація*, http://www.chtyvo.org.ua/authors/.../Internatsionalizm_chy_rusyfikatsia.doc [доступ: 9.09.2012].

[20] І. Фаріон, *Рикошет пострілів у мову, або Про дурнів від „язика"*, http://www.svoboda.org.ua/dopysy/dopysy/030180/ [доступ: 24.05.2012].

© for this edition by CNS

Найбільшу перешкоду на шляху творення української України становить напівасимільований, змаргіналізований рівень масової свідомості значної частини населення[21].

Не можемо не погодитися зі словами журналістки Ольги Сингаївської про те, що „у боротьбі за національну єдність (!) громадян України за мовним принципом поділили на патріотів і п'яту колону, пригноблену більшість і агресивні меншини, національно свідомих і духовно скалічених"[22]. Цей „несвідомий" за критерієм мововжитку „елемент" насправді складають і ті, хто не хоче приєднатися до „справжніх", і ті, хто цього зробити через об'єктивні причини не може. Та переконування тієї частини російськомовних українців, які вважають себе навіть „більшими українцями", ніж українськомовні громадяни, часом залишаються непочутими. Варто зауважити, що своїми непродуманими в ряді випадків заявами й діями (згадаймо хоча б мусування терміна „титульна нація") „помаранчевий" табір дав підстави для сплесків емоцій у частині суспільства, чим і скористалися їхні опоненти, просуваючи ідею про необхідність мовнореформаторських дій для встановлення „мовного балансу" в країні.

Особливістю російськомовної спільноти в Україні є те, що вона існує переважно в уяві інших суб'єктів усередині країни і поза її межами. Варто лише згадати гнівні заяви й листи керівництва сусідньої держави, використання поняття „російськомовні" у виборчих кампаніях. Отже, цю спільноту одні оголошують об'єктом захисту, а інші, навпаки, вважають потенційною небезпекою для держави. Найвідоміша семіотична опозиція тоталітарного дискурсу „герой" — „ворог" сьогодні актуалізована у формі існування двох мов-антагоністів і трансформована в *нову опозицію ідеологем: „мова" — „язик"*. Недобросовісні політики й політтехнологи використовують їх для маніпулювання свідомістю так званих „російськомовних громадян". Такі діячі, беручись захищати права людей на використання ними російської мови, у своїй риториці ділять українське суспільство на українськомовних і російськомовних, умовні світи — української мови й російської. Уявний поділ України при цьому здійснюється не лише за мовним принципом, а й за мовно-географічним. На сайті r-u.org.ua подано таке визначення російської мови: „Російська мова — одна з основних за поширенням мов України (за винятком декількох західних областей)"[23]. Отже, українська й російська мови отримали у маніпулятивних контекстах географічно чітко визначену „прописку". А оскільки мововжиток прямо пов'язують із цивілізаційним вибором, культурними вподобаннями, загалом зі світоглядними цінностями, то й поділ населення роблять відповід-

[21] В. Лизанчук, *Мова — основа безпеки української нації,* „Дзеркало тижня" 18 вересня 2010.

[22] О. Сингаївська, *Українсько-російський діалог: ілюзії, колізії, алюзії*, „Дзеркало тижня" 18 вересня 2010.

[23] http://r-u.org.ua/?cat=13.

© for this edition by CNS

ний: „Население Востока никогда не примет ценности галичан. Все должны понять — мы разные”[24].

За допомогою використання маніпулятивних прийомів поводження з семіотичною опозицією „свій” — „чужий” політикам досить вправно вдається відірвати російськомовних українців від основної частини українського народу й об’єднати їх у групу під назвою „російськомовне населення” з етнічними росіянами — громадянами України. За сконструйованою маніпуляторами матрицею суспільного буття, „чужі” — це не іноземці, а представники української етноспільноти. Цілі такого поводження з цією семантико-прагматичною категорією прозорі — розширення електорального поля, нарощування бази потенційних виборців своєї політичної сили.

4. Міф про штучність, неповноцінність української мови

Уже звичним явищем стала поява в проросійських виданнях, особливо місцевих, статей „провідних учених”, в яких наведені „наукові” аргументи на користь того, що українська мова є умоглядною, штучною, вигадкою націоналістів, провінційним діалектом російської тощо. Наприклад, упізнаваний громадянами на пострадянському просторі завдяки багаторічній участі в телешоу *Що? Де? Коли?* одесит Анатолій Вассерман, якого і тепер активно запрошують на телепрограми і шпальти видань, неодноразово стверджував, що українська мова є діалектом російської, як і архангелогородський чи уральський у Росії, кокні чи лоулендерський у Великобританії. Бездоказові судження й пророцтва про вимирання української мови цього визнаного інтелектуалом діяча (а тепер журналіста) багато хто сприймає без критичного осмислення. Навіть у ґрунтовних наукових працях обмеження функцій української мови пояснюється неповнотою, „бідністю” її лексичного складу порівняно з російською мовою[25]. Не могла не викликати реакції в наукових колах розвідка Анатолія Жєлєзного *Происхождение русско-украинского двуязычия*[26], оскільки автор опублікував її двома виданнями й активно пропагував у засобах масової інформації викладену в ній ідею про те, що українська мова є російсько-польським діалектом.

Настійно мусується думка про те, що лише через російську мову можна ознайомитися зі світовою культурою. Депутат Луганської обласної ради Родіон Мірошник у своєму виступі на 13-ій сесії обласної ради під час обгово-

[24] *Галичане должны понять: изнасиловать 46-миллионную страну второй раз не получится*, http://censor.net.ua/news/200332/pr_galichane_doljny_ponyat_iznasilovat_46millionnuyu_stranu_vtoroyi_raz_ne_poluchitsya [доступ: 16.03.2012].

[25] Л.П. Нагорна, *Політична мова і мова політики: діапазон можливостей політичної лінгвістики*, Київ 2005, с. 286–287.

[26] А. Железный, *Происхождение русско-украинского двуязычия,* http://ukrstor.com/ukrstor/zel1.htm. [доступ: 23.10.2012].

© for this edition by CNS

рення заяви на підтримку Закону України Про засади державної мовної політики 6.07.2012, по суті, з державної трибуни заявив:

Получается, что на этом языке [українська мова. — авт.], если мы растим своих детей, то мы лишаем их всего, мы растим просто недорассу — людей, которые просто лишены огромного объема знаний, которые приходят на русском языке, на английском, на другом.

Свого часу широкого розголосу набула заява секретаря Донецької міської ради Миколи Левченка про необхідність надання російській мові статусу другої державної, зроблена ним 21.02.2009:

Чому іде такий спротив? Тому, що противники російської мови прекрасно розуміють, які будуть результати. Українська мова — це мова фольклору. І з наданням статусу державної мови російській необхідність говорити українською просто відпаде. Це не мова науки. Воне не помре, нею будуть писати пісні, розказувати анекдоти, вона стане фольклорною. А російська мова — це мова науки, мова цивілізації […][27].

Такі погляди на розвиток мовної ситуації відводять українській мові місце у своєрідній фольклорно-етнографічній резервації.

Таке бачення ситуації намагаються нав'язати всіма каналами комунікації. Проблеми російської мови — головним чином у юридичній сфері, в законодавстві, яке обмежує використання російської мови, і особливо — в освіті, що істотно обмежує доступ підростаючого покоління до високої російської та світової культури, хай як би ставилися до видатної української школи художнього перекладу[28],

пишуть автори дослідження *Російська мова в Україні — без емоцій* — експерти Київського центру політичних досліджень і конфліктології. Справді, як мінімум з початку XVIII ст. ініціативу, яка визначала особливості внутрішнього розвитку значної частини України, перехопила Росія, і щодалі більша кількість реалій і сценаріїв повсякденного життя визначалися через російську мову. Усі економічні, технічні та інші новації, які поступово впроваджувалися в українське життя впродовж трьох століть, у свідомості українців вперше сприймалися через російську мову[29]. Обсяг різноманітної цінної, важливої, серйозної, усебічної інформації, яку можна було отримати через цю мову, до останнього часу значно перевищував кількість аналогічної інформації, що її можна було дістати через мову українську. Та сьогодні ситуація змінилася. До масиву українських видань вітчизняних і зарубіжних авторів-класиків радянського періоду долучилися переклади фахової літератури — бестселерів у сферах управ-

[27] Донецькі остаточно вирішили питання єдиної державної мови: нею стане... російська, http://expres.ua/news/2007/02/22/14974-donecki-ostatochno-vyrishyly-pytannya-yedynoyi-derzhavnoyi-movy-neyu-stane [доступ: 22.02.2007].

[28] О. Толпиго, Д. Кірюхин, Є. Большов, М. Білецький, М. Погребинський, *Російська мова в Україні — без емоцій*, „Дзеркало тижня" 18 вересня 2010.

[29] В.М. Труб, *До проблеми мовного планування у поточній мовній ситуації в Україні*, [в:] *Соціолінгвістичні студії*, ред. Л.О. Ставицька, Київ 2010, с. 38.

© for this edition by CNS

ління, соціології, психології, філософії, екології й інших наук, твори сучасних українських та іноземних письменників.

Формується громадська думка й стосовно *прескриптивного аспекту мовної політики*. Людей нібито турбує „нездорова" тенденція до засмічення мови застарілими словами й діалектизмами, полонізмами, галичанізмами, „надуманими" зворотами, „западенськими наріччями". У коментарях на сайтах обговорення мовних проблем зводиться до висловлення бурхливих емоцій щодо українських слів *либонь, напозір, позаяк, відтак, сливе, далебі, на разі* тощо. У цьому питанні відзначився й автор скандально відомого Закону Про засади державної мовної політики Вадим Колесніченко. В рейтинговій телепрограмі *Свобода слова* на ICTV 2.07.2012 він на всю країну заявив:

> Я против львовско-галицких диалектов, которые засорили сегодня средства массовой информации. Я не считаю то, что нам предлагают, украинским языком. Это отрыжка той части Украины, которая когда-то была постоянно под чьим-то гнетом. […] Потому что если мы признаем львовский диалект, давайте мы скажем об этом прямо и откровенно. Потому что я считаю, что наиболее грамотный украинский язик — это регион Полтавщины, Черкащины, то есть места, где действительно[…]. Черкащина — это место, где рос господин, пан или, как угодно называть, наш Кобзарь, Шевченко. Он этим языком, который нам сегодня пытаются навязать, не пользовался.

Справі дискредитації мови часом сприяють люди, далекі на перший погляд від політики. У березні 2012 року ЗМІ поширили інформацію про те, що на російському каналі НТВ у програмі під назвою *Росія проти України* співачка українського походження Наталя Корольова на заяву співведучого Сергія Жигунова, мовляв, ніякої української мови немає, бо, наприклад, слова *футбол, театр* і *президент* у ній звучать, як і в російській, „переклала" українською мовою назви сірників і запальнички — в її версії це звучало як *швабрики* і *спалахуйка*. Без сумніву, лише брак освіти й загальної культури в суспільстві, а також правовий нігілізм у країні уможливлюють масовані акти дискредитації мови, яка разом із прапором, гімном, гербом є символом держави.

5. Міф про вимирання української мови

Радянська партійна ідеологія позиціонувала українську мову як таку, що з урахуванням майбутнього „злиття націй" не має життєвих перспектив. Особливо підкреслювалося, що українська мова є фактично другорядною порівняно з мовою міжнаціонального спілкування — російською. Ця навіювана думка про тимчасовість життєздатності мови заклала могутню психологічну базу для ухвалення рішення багатьма українцями про відмову від своєї мови на користь російської під час вибору, якою мовою спілкуватися в конкретній ситуації, навчати й виховувати дітей.

© for this edition by CNS

Та й сьогодні приниження вітальності української мови — один із улюблених аргументів тих, хто в політиці обрав для себе „мовний" коридор.

Количество языков на планете будет продолжать уменьшаться, и это действительно происходит — есть статистика ООН, — сказав народний депутат від Партії регіонів Юрій Болдирєв у інтерв'ю censor.net.ua — Будущее имеют только языки с большим количеством носителей. Я думаю, что украинский язык не имеет перспектив. Как и словацкий, чешский, даже польський[30].

Імовірно, українську мову політик поставив у ряд з іншими трьома слов'янськими мовами для того, щоб запобігти звинуваченню в упередженості чи особливій неповазі до державної мови країни, народ якого він представляє в найвищому законодавчому органі.

З іншого боку, цей міф підживлюється й зусиллями тих, кому небайдужа доля української мови, щоправда, з іншою метою — спонукати громадськість до активних дій. Сайт tsn.ua 11.02.2011 розмістив матеріал під заголовком *Експерт: у 2060-му українська мова може померти*, в якому директор громадської організації Не будь байдужим Оксана Левкова пророкує, що українська мова може стати „мертвою мовою" у зв'язку зі звуженням функціонування і через брак носіїв. Опоненти поспішають скористатися подібною інформацією для контрвипаду, підмінивши поняття „виступати за розширення демографічної й комунікативної потужності української мови" поняттям „схвалювати тиск на російську мову":

Представления же о низкой конкурентной способности украинского языка традиционно используют в Украине для оправдания позиции тех, кто защищает давление на русский язык[31].

Розмови про конкурентоздатність державної мови в Україні порівняно з російською мають неочікуваний поворот у висловленнях політиків, які обстоюють антагоністичні погляди.

И я не понимаю выступлений, которые происходят сегодня в Киеве: „Українську мову гноблять!", „Українську мову треба захистити!" Да что ж это за язык-то такой несчастный, если его нужно защитить от всего? Если этот язык должен расти в оранжерее? [...] Я считаю, что при принятии этого закона, при поддержке государства украинский язык может развиваться. Но не в оранжерее, а нормально конкурируя с остальными языками, которые реально присутствуют на этой территории и на территории всей Украины[32].

---

[30] Регионал Болдырев: „Галичане должны знать свое место. В Украине они приживальщики", http://censor.net.ua/resonance/200314/regional_boldyrev_galichane_doljny_znat_svoe_mesto_v_ukraine_oni_prijivalschiki [доступ: 16.03.2012].

[31] А. Фінько, *Полуукраинство*, http://www.analitik.org.ua/ukr/publications/finko/4c52fbbcb779b/. [доступ: 15.09.2012].

[32] Зі стенограми виступу депутата Луганської обласної ради Р.В. Мірошника на позачерговій сесії обласної ради 6.07.2012 під час обговорення заяви на захист Закону України Про засади державної мовної політики.

© for this edition by CNS

Це лукавство, що характеризує риторику багатьох інших політиків, які виступають водночас за „рівні умови" та „ринкове змагання" для мов, насамперед української та російської, ґрунтується передусім на встановленні некоректного причиново-наслідкового зв'язку між явищами. „Для того, щоб бути спокійним за російську мову, потрібно тільки усунути недобросовісну конкуренцію, яка продовжує поки процвітати в Україні"[33]. Після домінування російської мови за радянських часів у „важливих" (управління, наука, освіта тощо) та „популярних" (провідні ЗМІ, масова культура, розваги) сферах застосування української тільки-но почали практикувати. І для того щоб „змагання продуктів різними мовами", до якого закликають прихильники „прав російськомовних", справді було вільним і рівним, українська повинна дістати реальну, а не декларативну державну підтримку.

Будь-яка національна держава випрацьовує свою державну ідеологію, базовими елементами якої є уявлення про долю й вектор історичного розвитку нації, про оцінку історичного досвіду, про суспільно-політичний, економічний, естетичний ідеал, а також про тактичні цілі й завдання, які стоять перед суспільством і державою. Відштовхуючись від визначень ідеології, які подає західна філософська й соціологічна література, а саме проаналізувавши такі ознаки сьогоднішніх суспільно-політичних процесів в Україні, які розгорнулися довкола питання мови, як випрацювання нових ідей, значень, знаків і цінностей у соціальному житті, сукупність ідей, у тому числі неістинних, що дозволяють узаконити державну політичну владу, систематичне викривлення повідомлень, соціальні ілюзії, плутанина між лінгвістичною й феноменальною дійсністю, ми констатуємо формування структури нової ідеології. Ця ідеологія, заснована на фіксуванні й реалізації регіональних особливостей, містить суспільно-політичні ідеали, цінності, концепції і символи, які не корелюють з елементами національної ідеології, що має виражати специфічні інтереси нації як соціальної спільноти, містити ідеї збереження й розвитку національної культури, звичаїв і традицій, мови тощо.

Політична комунікація переважно опосередкована дискурсом ЗМІ. Журналісти є посередниками між політиками-професіоналами й масовою аудиторією. Оскільки населення не має можливостей безпосередньо спостерігати за процесом ухвалення рішень, що визначають життя соціуму, журналісти виконують роль „оповідачів" про політику й політиків та, власне, формують суспільну думку. Передавання інформації — це не констатація фактів об'єктивної реальності, а їх інтерпретація, тобто перенесення в інформаційну реальність. Чимало українських і російських ЗМІ, представлених в українському інформа-

[33] Затулін, *В Україні треба усунути конкурентів російської мови*, http://tsn.ua/ukrayina/zatulin-v-ukrayini-treba-usunuti-konkurentiv-rosiyskoyi-movi.html [доступ: 26.09.2010].

© for this edition by CNS

ційному просторі, продовжують радянську практику демонізації українського націоналізму і невтомно повторюють тезу про „насильницьку українізацію". Ну а умовою успіху реалізації маніпулятивних стратегій є прикра звичка людей не витрачати ні душевних, ні розумових сил, ні часу на критичний аналіз повідомлень, на порівняння отриманої з різних джерел інформації.

© for this edition by CNS